

*Цивилизационни граници
Civilization Boundaries*

БЪЛГАРО-ГРЪЦКИ ОТНОШЕНИЯ ПО ВРЕМЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ВОЕННАТА ХУНТА (1967–1974)

Тонка Костадинова
Американски колеж – София

Резюме. Статията има за цел да разкрие развитието на българо-гръцките отношения в периода на диктатурата на военната хунта в Гърция (1967–1974). Разглежда се сложното и интересно преплитане между идеология и дипломатия и се поддържа тезата, че въпреки управлението на два напълно противопоставени режима, двустранните връзки между България и Гърция бележат съществен прогрес, който в много аспекти е по-важен от постигнатото през 1964 г., тъй като засяга развитието на политически отношения и отразява реализирането на съществени цели на българската външна политика. Изследването въвежда в употреба ключови материали от архива на външните министерства на България и Гърция, както и трудовете на видни гръцки учени, третиращи проблемите на съвременните българо-гръцки отношения.

Keywords: Balkans, Bulgaria, Greece, Cold War, Foreign Policy

Историческото значение на периода 1967–1974 в развитието на българо-гръцките отношения

Развитието на българо-гръцките отношения по време на диктатурата на военната хунта в Гърция (1967–1974) представлява интересен феномен от историята на Студената война, белязан от редица политически и дипломатически парадокси. Именно при управлението на „черните полковници“ два противоположни и идеологически противопоставени режима установяват редовни политически контакти за пръв път в дипломатическата си практика, институционализират икономическото си партньорство и подписват първата двустранна спогодба за сътрудничество в областта на културата. В условията на Студена война и на остро противопоставяне Изток–Запад България и Гърция – страни членки на Варшавския договор и НАТО – подписват първия в историята си политически документ за ненападение и добросъседство. Равносметката за периода 1967–1974 г. свидетелства за сериозна дипломатическа активност, като България и Гърция успяват да подпишат общо двадесет спогодби, спора-

зумения и протоколи за взаимно сътрудничество и развитие на двустранните отношения¹⁾.

Парадоксален е фактът, че политиката на разширяване и задълбочаване на двустранните отношения с България се инициира и провежда от режим, чиято идеологическа основа е антикомунизмът, антиславизмът и отчасти антибългаризмът. Подобна тенденция е ясен индикатор за това, че развитието на българо-гръцките отношения през изследвания период е рефлексия на преплитачи се локални, регионални и геополитически фактори, които бележат хода на международните отношения през 60-те и 70-те години на XX век. Изследването на отношенията София–Атина през 1967–1974 г. е от особен интерес, тъй като значението им надхвърля рамките на двустранното сътрудничество и представлява както специфична проекция на политиката на САЩ и СССР в региона, така и мерило за позициите на двете сили по ключови международни проблеми, свързани с разоръжаването, европейската сигурност, Пражката пролет, кризата в Близкия изток, Кипърския въпрос и др.

На микрополитическо равнище спецификата на започналото сближаване между двата режима бележи постигането на съществени цели на външната политика на България и Гърция. България успява да укрепи позициите си на Балканите в период, когато напрежението в отношенията ѝ с Югославия, Турция и Румъния чувствително нараства. Освен това София успява да реализира дългогодишни стремежи на българската дипломация – като откриването на българско генерално консулство в Солун, и получава правото на официално политическо представителство в Северна Гърция след повече от 50-годишно прекъсване на работата и функциите на първата българска легация в региона. Гърция, от своя страна, намира частичен изход от нарастващата международна изолация на военната хунта и успява да положи началото на т.нар. „източно отваряне“ на гръцката външна политика, което кулминира по време на последвалото управление на К. Караманлис. Така линията на българското и гръцкото ръководство да предотвратят прекратяването или рязкото влошаване на двустранните си отношения, въпреки императивите на идеологията и открито враждебните режими в двете страни, се оказва правилна и е потвърдена от хода на историята и времето.

Военният преврат и българо-гръцките отношения в първите години от управлението на военната хунта, 1967–1969 г.

Развитието на българо-гръцките отношения в първите две десетилетия след края на Втората световна война се характеризира с бавно и мъчително придвижване по пътя на ефективното междудържавно сътрудничество²⁾. България и Гърция възстановяват дипломатическите си отношения

през 1954 г., но тежкото наследство от войната и отражението на започналата Студена война на Балканите затрудняват установяването на нормални политически, икономически и културни връзки между двете съседни държави. Перспективи пред двустранното сътрудничество се разкриват едва след подписването на 12 междудържавни спогодби през 1964 г., когато двете страни успяват да разрешат редица проблеми от двустранен характер и демонстрират ясна политическа воля за развиване на конструктивни отношения. С уреждането на репарационния въпрос и взаимния отказ от териториални претенции през 1964 г. се очертават реални перспективи за действително затопляне на отношенията и преодоляване на горчивото наследство от миналото.

Микрополитическата динамика в Гърция обаче подлага българо-гръцките отношения на ново изпитание само три години след като София и Атина демонстрират действителна воля за подобряване на отношенията помежду си за пръв път в следвоенната си история. На 21 април 1967 г. военна хунта, ръководена от подполковник Георгиос Пападопулос, извършва държавен преврат в Гърция, който установява диктаторски режим от авторитарен тип (Данова & Христакудис, 2003: 314)³⁾. Откритата антикомунистическа пропаганда на новия режим в Гърция, която съдържа елементи на антиславизъм и антибългаризъм, създава предпоставки за повторно замразяване на българо-гръцките отношения и обезсмисляне на постигнатия през 1964 г. прогрес.

Първата подробна информация относно събитията в Гърция пристига в България две седмици след извършването на преврата – на 4 май 1967 г. – и характеризира установения режим като „антикомунистическа и антидемократична военна диктатура“⁴⁾. Пред българското ръководство стои сложната задача да формулира и конкретизира политиката си към режима, който има открит проамерикански и антикомунистически характер. В този процес съвсем естествено София търси насоки първо от Москва. Събитията в Гърция са обсъдени от ръководителите на България и СССР още на 10 май 1967 г. по време на официална визита на партийно-правителствена делегация на СССР в България. Съветският лидер Леонид Брежнев призовава ръководството на ЦК на БКП да обърне специално внимание на случващото се в Гърция и отрежда на България водеща роля за поддържане на равновесието в региона⁴⁾. По време на разговорите позицията на България все още не е конкретизирана, а българският лидер Тодор Живков отбелязва единствено, че отношенията между България и Гърция са в застой и не е известно какво може да се очаква в бъдеще⁶⁾.

Официалната позиция на България относно събитията в Гърция е изготвена и приета с решение на Политбюро на ЦК на БКП от 18 юли 1967 г., което очертава основните направления на политиката на София към

военния режим. Съгласно решението, приоритети за българското ръководство са предотвратяване на влошаването на двустранните отношения и изостряне на обстановката по южната граница, засилването на международната изолация на военния режим и поддържането на връзки с тези политически сили в Гърция, които биха могли да допринесат за падането на режима и възстановяване на демократичното управление в страната (Баев, 2005: 149).

От решението на ЦК на БКП става ясно, че главен приоритет за българското правителство в този момент е предотвратяване на изострянето на отношенията с Гърция. Указанията за оперативно изпълнение на приетата линия са предадени в изказване на българския посланик в Атина през август 1974 г., който поставя ударение върху запазването на досегашната политика спрямо Гърция:

„.....Задачите пред нас си остават същите. Неправилно би било да се смята, че сме имали една политика до преврата и друга – след това... Едно трябва да е ясно – да не се подведем по някои неправилни оценки, че става въпрос за промяна в нашата политика по отношение на Гърция. Политиката си остава същата, целите остават същите, а средствата ще съобразяваме с новата обстановка“⁽⁷⁾.

Истината е, че политиката на България към военния режим в Гърция не може да бъде еднозначна. Режимът на полковниците е с открита антикомунистическа насоченост и пред българското ръководство стои сложната задача да балансира запазването на функционални отношения с Гърция и оказването на помощ за левите сили в страната с цел отстраняването на режима от власт⁽⁸⁾. В първите месеци след установяването на диктатурата България използва тактиката на отклоняване или отлагане на всички предложения, които се правят от гръцкото правителство, и дава изрични указания на масовите организации, печата, радиото и телевизията в страната открито да атакуват военната хунта⁽⁹⁾. Развитието на икономическите, културните и всякакви други връзки между Гърция и България е преустановено, а отношенията между двете страни, макар да не са официално прекъснати, са де факто замразени⁽¹⁰⁾. Сведения от архива на ЦК на БКП показват, че в този момент ръководството на партията търси средства за оказване на косвен натиск върху гръцкото правителство, като например евентуално сближаване по оста България–Турция. В тази връзка е интересно да се отбележи, че в началото на 1968 г. Тодор Живков приема покана от Турция за официална визита в Анкара – предложение, което българската страна отхвърля само няколко месеца по-рано поради съществените проблеми в отношенията София–Анкара⁽¹¹⁾.

В същото време българското ръководство не рискува открито противопоставяне на режима и признава необходимостта от „известна тактич-

ност“ в двустранните отношения¹²⁾. От политиката на маневриране между идеология и външнополитически интереси се ръководи и Гърция. Така, въпреки преустановяването на всички контакти на правителствено ниво и почти пълното замразяване на политическите връзки, двете страни демонстрират готовност да продължат да прилагат 12-те споразумения от 1964 г., които в този момент на практика представляват основата на българо-гръцките отношения¹³⁾. Запазването на действието на междуправителствените спогодби от 1964 г. може да се тълкува като маркер за действителните намерения на ръководствата в София и Атина, тъй като международната практика познава редица случаи на суспендиране или анулиране на международни юридически актове след установяването на режими от авторитарен тип, особено когато договорите имат двустранен характер и засягат страни с противоположен общественно-политически строй. След идването на власт на „черните полковници“ през 1967 г. ръководството в Атина не само не суспендира или анулира сключените с България двустранни споразумения, но и предприема редица инициативи за тяхното по-нататъшно развитие. В резултат на тази политика още през втората половина на 1968 г. Гърция и България сключват няколко нови спогодби, регулиращи икономически въпроси от двустранен интерес, и провеждат успешни преговори за корекцията на граничната линия по река Марица¹⁴⁾.

Предпазливата политика на гръцкия режим спрямо България и желанието за поддържане на ефективни отношения са продиктувани от редица външно- и вътрешнополитически съображения. Режимът на Пападопулос така и не успява да получи международна легитимация и отношенията му с редица водещи страни членки на НАТО като Великобритания, Германия и Франция, са открито напрегнати. Съюзниците на Гърция в НАТО се обявяват срещу методите на управление на военната хунта, а т.нар. „гръцки въпрос“ – въпросът за изключване на Гърция от Съвета на Европа – остава на дневен ред в европейската политика до 1970 г., когато организацията отказва членство на гръцкото правителство. Изострянето на Кипърския въпрос и влошаването на отношенията с Турция през втората половина на 60-те години пораждат допълнително напрежение за гръцката външна политика и тя е принудена да търси алтернативни съюзници, като най-удобни от гледна точка на стратегическото позициониране в региона се оказват съседните на Гърция държави, и най-вече България, поради общата граница и сходните малцинствени проблеми с Турция. Това обяснява защо в годините 1967–1974 г. поддържането на ефективни отношения със социалистическия блок, и конкретно с България, остава централна ос на гръцката външна политика. Всъщност гръцката външна политика през този период се характеризира с двуполуосност – от една страна, тя цели укрепването на НАТО и специално на южното крило на пакта, а от друга – развитието на

тесни връзки и сътрудничество със страните от социалистическия блок, включително СССР и България.

Този двоен стандарт във външната политика на Гърция проличава ясно в позициите на гръцкото ръководство във връзка с някои ключови събития, които доминират международните отношения в края на 60-те години, като например процесите в Чехословакия през август 1968 г. Намесата на Варшавския договор в Прага получава силен резонанс в гръцкия общественно-политически живот и в страната се появяват остри негативни оценки за социалистическия блок и България, чиито действия са сравнени с агресията на Хитлер спрямо Чехословакия през 1938 г.¹⁵⁾ Първоначално остра е и реакцията на официалните гръцки кръгове, които строго осъждат намесата на Варшавския договор в съответствие с официалната позиция на останалите страни членки на НАТО. По време на среща с българския посланик Минчев в Атина, проведена на 4 септември 1968 г., гръцкият външен министър Пипинелис държи остър тон по въпроса за намесата на България в Чехословакия и изразява безпокойство, че София би могла да стори същото спрямо Югославия или Румъния – страни, към които Гърция има „добре известни и очевидни интереси“¹⁶⁾. Пипинелис обаче уверява Минчев, че политиката на Гърция спрямо България не се е променила и режимът ще продължи да работи за задълбочаване на връзките със северната си съседка¹⁷⁾. Месец по-късно гръцкият посланик в София предава на представители на българското Външно министерство, че предложенията на Пипинелис за многостранно балканско сътрудничество продължават да са в сила¹⁸⁾. През януари 1969 г. гръцкото ръководство излиза с официална декларация, че Гърция не може да остане на позицията си по чехословашките събития „вечно“, тъй като това не е реалистично (т.е. не отговаря на интересите на гръцката външна политика, *бел.авт.*), обявява се за развитието на отношенията със северните съседи и заявява, че Атина ще отговори благоприятно на всяка конкретна инициатива¹⁹⁾. След близо две години тактика на отлагане и париране на почти всички ходове, насочени към развитие на българо-гръцките отношения, българската страна също отчита необходимостта от придвижването на важни двустранни въпроси, най-вече използването на Солунското пристанище и откриването на българско консулство в Солун. Българо-гръцките отношения постепенно навлизат в етап на политическо сближаване и сътрудничество.

Трасиране на пътя към политическото сътрудничество, 1969–1973 г.

В края на 1969 г. и началото на 1970 г. гръцки официални лица многократно декларират желание за подобряване и разширяване на отношенията на Гърция със социалистическите страни, и най-вече с България¹⁰⁾. Режимът на полковниците предприема редица стъпки за насърчаване на

икономическото обвързване на Гърция с комунистическите държави, като по този начин цели да докаже, че намеренията за сближаване със социалистически блок не са инцидентни. В края на 1969 г. Гърция договаря доставката на различни промишлени съоръжения от социалистическите държави, намалява митата на съветските стоки за внос в Гърция, увеличава стокообмена с ГДР и дори декларира готовност да открие търговско представителство в Източен Берлин.

В тази обстановка, водена от мотиви да насърчи проявите на „самостоятелност“ от страна на военната хунта, България започва да променя позицията си от пълно замразяване на политическите контакти с Гърция към развитие на двустранните отношения на междуправителствено ниво. Готовността на ръководството в София за реализиране на политически контакти с Атина е продиктувана предимно от съображения за осигуряване на стабилност по южната граница на България и за по-добро позициониране на страната на Балканите, но също така отразява политическата стратегия на Варшавския договор за укрепване на позициите на социалистически блок в региона и отслабване на южния фланг на НАТО. Не на последно място, ръководството на ЦК на БКП очаква нормализирането на отношенията между София и Атина на правителствено равнище да окаже положително влияние върху положението на комунистическите сили в Гърция.

Първоначално България предприема предпазлива тактика без излишни прояви на насърчаване. Решено е междуправителствените контакти да се осъществят на ниво министри на външните работи и да протекат на два етапа, като първоначално се предвижда среща по „случаен“ повод (например при завръщане на българския министър на външните работи от друго посещение и транзитно преминаване през Атина), която да има характер на сондаж с цел да се узнаят намеренията на гръцкото правителство по бъдещото развитие на двустранните отношения с България. Като втори етап се предвижда подготовката на официална среща на министрите на външните работи в Атина или София, по време на която да се разгледат конкретните въпроси от двустранен характер като сключването на конвенция за правна помощ и на консулска конвенция, откриването на българско консулство в Солун и гръцко консулство в Пловдив, подписването на спогодба за туризма и културна спогодба и др.²¹⁾

Първият етап от предвиденото активизиране на политическите контакти се осъществява при завръщането на Иван Башев от Кайро в София (26 май 1970 г.), когато българският външен министър прави кратък престой в Атина и разговаря с гръцкия си колега Пипинелис. Срещата е неофициална и съгласно предварителните постановления има сондажен характер – целта ѝ е да се провери реални ли са декларациите на гръцкото ръководство за действително, макар и ограничено изменение на гръцката външна политика

към България и другите социалистически страни²²⁾. Значението ѝ за Атина обаче е огромно, тъй като това е първото подобно посещение на европейски министър на външните работи след установяване на режима през 1967 г. (Walden, 2009: 477).

В разговорите гръцката страна изразява открито задоволство от политиката на българското правителство спрямо Гърция, най-вече от ненамесата във вътрешните работи на страната и от готовността за реално прилагане на спогодбите от 1964 г. Гръцката страна констатира *„внимателността“*, с която българският печат следи политическите събития в Гърция, и отбелязва, че пресата в София е била сред най-малко враждебните спрямо правителство на военната хунта²³⁾. Пипинелис засяга въпроси от двустранен характер като използване на водите на трансграничните реки Места, Струма и Марица и използването на Солунското пристанище от българска страна. Гръцкият външен министър прави кратък преглед на отношенията на Гърция с Турция, Югославия и Албания²⁴⁾.

По време на срещата Иван Башев проявява уменията си на дипломат, като умело използва акцентите на икономическото сътрудничество, за да постави важни политически въпроси. Българският външен министър набляга върху развитието на търговските отношения и възможността за използване на Солунското пристанище от българска страна, но само след създаването на *„благоприятна политическа атмосфера“* в Северна Гърция²⁵⁾. Така Иван Башев за пръв път поставя въпроса за откриване на българско консулство в Солун и сключването на консулска конвенция между България и Гърция на високо междуправителствено равнище. По това време установяването на трайно политическо и икономическо присъствие в Северна Гърция е приоритет на българската външна политика както поради наличието на значителен „български елемент“ там, така и поради стратегическото положение на региона като разделителна линия между Варшавския договор и НАТО.

Срещата Башев–Пипинелис през май 1970 г. дава своеобразен тласък на развитието на отношенията между България и Гърция (Гарвалов, 2005: 235–245). След нея двете страни се заемат с набелязването на конкретни мерки за изпълнение на приоритетите, набелязани от двамата външни министри. Поставено е началото на работата по свързването на електроенергийните системи на двете страни, по използване на свободната зона на Солунското пристанище за транзитиране на български стоки, по използване на водите на трансграничните реки и по подписването на консулска конвенция и конвенция за правна помощ. На практика срещата Башев–Пипинелис трасира процеса на политическото сближаване между България и Гърция, който довежда до подписването на редица важни междудържавни документи през 1973 г.

За да се придвижат обсъдените между Башев и Пипинелис политически въпроси, през ноември 1970 г. на официално посещение в България пристига гръцкият заместник-министър на външните работи Константинос Транос, който се среща и разговаря с началник отдел „Външна политика и международни връзки“ на ЦК на БКП Станко Рангелов²⁶⁾. По време на срещата се третираат три групи проблеми: отношенията на Гърция и България с балканските държави и по-специално отношенията между България и Гърция; проблемите на общобалканското сътрудничество и проблемите на европейската сигурност и сътрудничество²⁷⁾.

Транос и Рангелов правят обстоен преглед на развитието на българо-гръцките отношения, като водещата тема е икономическото сътрудничество между двете страни. Обсъждат се подписаните през юли 1970 г. спогодби за съвместно използване на трансграничните води на р. Струма и р. Места и свързването на електроенергийните системи на двете страни, както и използването на Солунското пристанище от българска страна, като Транос изразява надежда за подписване на двустранна спогодба по въпроса.²⁸⁾ България отново свързва този проблем със засилване на българското политическо присъствие в Северна Гърция и поставя въпроса за откриването на консулство и на търговско бюро в Солун, а Гърция е поканена да стори същото в Пловдив или Бургас²⁹⁾.

Втората основна тема на разговор между Транос и Рангелов е идеята за развитие на общобалканско сътрудничество – проблем, който остава приоритетен за гръцката външна политика до края на 80-те години на XX век. Позицията на България по този въпрос е от особено значение за Гърция, тъй като българското участие е предпоставка за успешното реализиране на гръцката визия за общобалканско сътрудничество³⁰⁾. По време на срещата Транос–Рангелов Гърция предлага провеждането на среща на министрите на външните работи на балканските страни, по време на която да се обсъди подписването на общобалканска декларация за сътрудничество³¹⁾. България обаче дава превес на развитието на двустранните отношения – позиция, която ще остане непроменена до 1989 г. Българската страна все пак се съгласява да обсъди идеята за подписване на общобалканска декларация за сигурност, добросъседство и неупотреба на сила и предлага редица конкретни съвместни инициативи в икономическата област като свързване на енергийните системи на балканските държави, регулярно провеждане на изложение „Експо“ за постиженията на балканските народи в икономическата, научно-техническата и културната област, подписване на многостранно споразумение за жп, автомобилния, въздушния и водния транспорт, създаване на облекчен визов режим за туристите, митническо сътрудничество и др.³²⁾ Впечатляващи са и предложенията на българската страна за общобалканско сътрудничество в културната сфера чрез разширяване на броя и вида на общобалканските

фестивали, активизиране на дейността на секциите на ЮНЕСКО в общо-балкански мащаб, провеждане на общобалканска художествена изложба, изложба на балканските изкуства, на детската рисунка и т.н.³³⁾

Най-важният резултат от срещата Транос–Рангелов през декември 1970 г. е извършеният дипломатически сондаж за официално посещение на гръцкия външен министър Паламас в България – цел, която гръцката външна политика преследва неотклонно още от установяването на военния режим през 1967 г. В началото на 1971 г. гръцкият посланик в София Жан Колиакопулос се среща с Иван Башев и потвърждава желанието на гръцкото правителство за активизиране на отношенията с България чрез размяната на визити на високо правителствено ниво и подписването на обща декларация за развитие на двустранните си отношения, която да бъде отворена и за други балкански държави³⁴⁾.

През пролетта на 1971 г. ръководството в София проявява готовност да задълбочи активизирането на политическите контакти с Гърция и отправя официална покана към гръцкия външен министър Паламас да посети България³⁵⁾. Съображенията на българската страна отново са свързани най-вече с възможността за укрепване на позициите на България на Балканите, тъй като по това време отношенията с Турция, Югославия, Албания и отчасти с Румъния се развиват неблагоприятно. Ръководството в София разчита, че посещението на гръцкия външен министър ще създаде предпоставки за придвижване на въпроси от изключителна важност за България като откриването на българско консулство в Солун, договаряне на условията за използване на Солунското пристанище и подписването на консулска и културна спогодба с Гърция³⁶⁾.

Гръцкият външен министър Паламас пристига на официално посещение в България на 30 юни 1971 г. Разговорите Паламас–Башев се провеждат на 1 юли 1971 г., като двете страни обсъждат перспективите пред търговското сътрудничество, туризма (Башев отново поставя въпроса за откриване на туристически бюра в София и Атина), използването на Солунското пристанище, облекчаване на визовия режим и др. По време на срещата става ясно, че гръцката страна все още не е готова да води преговори за подписването на консулска конвенция (Попов, 2009: 166; Palamas, 1978: 147).

Интересна тема от двустранните разговори е актуалният в този момент проблем, касаещ американските планове за изграждането на мощна радиостанция на „Гласът на Америка“ близо до град Кавала. Според ръководството в София радиостанцията ще обслужва политиката на НАТО и ще бъде използвана като идеологическа и пропагандна база срещу България. Българската страна изразява силно безпокойство от този факт, като наемква, че изграждането на подобна база на територията на Гърция ще влоши двустранните отношения и ще предизвика съответното противодействие от

страните, срещу които ще бъдат насочени нейните предавания³⁷⁾. След като изслушва съображенията на София, гръцкият външен министър обещава да съдейства по въпроса, за да предотврати развиването на политическа пропаганда в тежест на съседните държави, и призовава за взаимност при спирането на „психологическата война в етера“³⁸⁾.

Срещата Паламас–Башев през юли 1971 г. е първата официална среща на високо равнище, на която София и Атина обсъждат Кипърския въпрос – тема, която доминира както двустранните, така и многостранните отношения в региона до 1989 г. Гръцкият външен министър излага пред българския си колега основните спорни пунктове между Гърция и Турция и най-вече гръцката позиция срещу обособяването на местна автономия за турското малцинство и разделянето на острова под каквато и да е форма. Иван Башев излага българската позиция в подкрепа на териториалната цялост и държавния суверенитет на Кипър, която в общи линии остава непроменена през целия ход на развитието на Кипърския въпрос³⁹⁾.

Една от най-важните договорености, постигнати по време на срещата Башев–Паламас в София, е решението за създаване на *Смесена междуправителствена българо-гръцка комисия за икономическо, индустриално и научно-техническо сътрудничество*, състояща се от равен брой представители от двете страни и ръководена от председател с ранг министър⁴⁰⁾. Смесената комисия за икономическо сътрудничество е първият институционализиран двустранен форум на правителствено ниво, замислен да провежда периодични сесии всяка година. Създадената комисия има и важно политическо значение – за това свидетелства фактът, че гръцкото правителство назначава за председател на комисията Емануил Фтенакис – едно от най-доверените лица на гръцкия министър-председател Георгиос Пападопулос⁴¹⁾. Функциите на Фтенакис в гръцкия политически живот са изключително широки – той подпомага министър-председателя в изготвяне на неговата политика, представлява го в Гърция и чужбина и следи за прилагането на гръцката политика във всички области, имащи отношение към ЕИО.⁴²⁾ Фтенакис често е определян като „втория човек“ в правителството на Пападопулос. В тази връзка назначаването му за председател на гръцката част на Смесената българо-гръцка икономическа комисия е показателно за значението, което военният режим отдава на този форум и на връзките си с България. Така българо-гръцките икономически отношения са поставени на нова, институционализирана основа, която изиграва огромна роля за прогреса, постигнат след 1974 г. в областта на политическото, икономическото и търговското сътрудничество.

Продължават да се развиват и политически контакти. Външните министри на България и Гърция се срещат през октомври 1971 г. по време на сесия на Общото събрание на ООН в Ню Йорк, както и на 25 ноември, когато на връщане от Рим Иван Башев прави кратък престой в Атина. Башев и Паламас

обсъждат въпроси, засягащи положението на Балканите, Средиземноморието и Близкия изток, както и основните международни проблеми⁴³⁾. По време на срещата в Атина, Паламас отново поставя въпроса за срещи на високо политическо равнище и декларира желание за задълбочаване на отношенията с България (Попов, 2008: 173). Башев дава съгласието си за официално посещение в Гърция през май 1972 г., но поради трагичното прекъсване на живота му визитата не се осъществява⁴⁴⁾.

Подписването на консулска конвенция и откриването на българско консулство в Солун, 1973 г.

Въпреки положителното развитие и изявената готовност за нови политически контакти, първата половина на 1972 г. е лишена от сериозни дипломатически инициативи за развитие на двустранните отношения. Причината е напрежението около Кипърския въпрос, породено от разкрития за доставки на оръжие от Чехословакия за Кипър, както и решението на гръцкото правителство да предостави нова военноморска база на Шести американски флот в Пирея и Елезвина.

На ултиматума, отправен от военната хунта към Кипър (11 февруари 1972 г.) за предаване на полученото от Чехословакия оръжие на гръцката Национална армия и на новото настаняване на американския Шести флот в Гърция, реагират всички страни членки на Варшавския договор. На закрито заседание на партийните ръководители в Москва е взето решение отношенията с Гърция да се замразят – развитие, което от всички социалистически страни засяга най-вече България (Попов, 2009: 181). В съответствие с линията на Варшавския договор София парира редица двустранни мероприятия, за да окаже натиск върху гръцкото правителство. Отменена е първата сесия на *Смесената комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество*, предвидена за март 1972 (Попов, 2009: 182). Българското ръководство дори излиза с декларация, която категорично осъжда гръцките ходове. Интересно е, че гръцкото правителство не реагира публично на българската декларация и демонстрира желание да не се допусне влошаване на двустранните отношения⁴⁵⁾.

В тази обстановка режимът на полковниците решава да пристъпи към удовлетворяване на дългогодишните български стремежи за подписване на консулска конвенция и откриване на консулско представителство в Солун. В края на април 1972 г. българският посланик в Атина Любомир Попов е поканен на среща с Георгиос Пападопулос и гръцкият лидер изразява готовност за започване на преговори по гореспоменатите въпроси. Допълнително оживление в двустранните отношения настъпва през есента на 1972 г., когато държавният секретар на националната икономика на Гърция – Балопулос, пристига на официално посещение в България. През

ноември 1972 г. се провежда и първата сесия на Смесената правителствена българо-гръцка комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество, а на кратко посещение в София пристига заместник-министърът на външните работи на Гърция, Ф. А. Кавалиератос. Гръцкият представител отправя официална покана до Петър Младенов да посети Атина, за да се разрешат въпросите от първостепенно значение, т.е. да се подпише консулска конвенция и да се сключи споразумение за откриване на генерални консулства в двете държави⁴⁶⁾.

В българските архиви са налице сведения, че ръководството в София подхожда изключително предпазливо към гръцките сондажи за задълбочаване на политическите отношения и се подготвя с редица анализи, аргументиращи необходимостта от засилване на контактите с Гърция. Основните аргументи в подкрепа на линията за „размразяване“ на политическите връзки, изхождат от преобладаващото в този момент убеждение, че режимът на Пападопулос ще остане на власт още дълго време. В справка на българското външно министерство от 12 февруари 1972 г. изрично е подчертано, че режимът в Гърция е стабилен и управлява страната вече шест години, а наскоро гръцкото правителство е обявило нова 15-годишна програма за развитие, което ясно свидетелства за намерението му да запази властта. Заключение на външно министерство е, че въпреки значителните вътрешни трудности – студентски вълнения, инфлация и др. – се очертава по-нататъшно оставане на режима на Пападопулос на власт⁴⁷⁾.

Друг фактор, който благоприятства развитието на политическите отношения, е успешното приключване на преговорите за използване на Солунското пристанище от българска страна през април 1973 г. Споразумението носи многобройни икономически ползи за България – с възможността за използване на Солунското пристанище се създават предпоставки за облекчаване на българските черноморски пристанища, за по-бърза доставка на стоки за и от Средиземно море, за съкращаване на разходите по издръжката на българските кораби, за избягване на таксите за преминаване през проливите и др.⁴⁸⁾ Разрешаването на този дългогодишен въпрос пред двустранните отношения създава благоприятна почва за провеждане на преговори по важни политически въпроси.

През пролетта на 1973 г. ръководството в София отчита и редицата нюанси във външната политика на Гърция, които имат антиамериканска насоченост. Режимът на Пападопулос поддържа открита проарабска позиция по Близкоизточния въпрос, отказва се от безвъзмездна военна помощ от САЩ в размер на няколко милиона долара и предприема действия за развитие на икономическите отношения със СССР и социалистическите държави. Само през първите месеци на 1973 г. гръцкото правителство възлага на съветски предприятия поръчка за изграждането на електроцентра за над 90 милиона долара⁴⁹⁾,

сключва спогодба за въздушни и жп съобщения със СССР и редица търговски договори с ГДР, Полша и Чехословакия⁵⁰⁾. София се стреми да насърчи тенденциите на правителството на Пападопулос за заемане на „самостоятелни“ (т.е. антиамерикански) становища по редица международни проблеми, което е в съответствие със социалистическата линия за отслабване на югоизточното крило на НАТО⁵¹⁾.

В началото на 1973 г. са налице редица стратегически аргументи, които предполагат политическо сближаване между режима на военната хунта и комунистическа България. Ръководството в София е наясно, че евентуално сближение с Гърция би осигурило по-благоприятни позиции на България при решаване на спорните въпроси с Югославия и Турция, би противодействало на усилията на Румъния за по-голямо влияние на Балканите, би неутрализирило гръцко-албанското сближаване и би отслабило активизирането на китайското присъствие на Балканите⁵²⁾. Разбира се, България очаква изгоди и по чисто оперативни въпроси на външната политика – с визита на Младенов в Атина ще се реши въпросът за откриване на българско генерално консулство в Солун с район Северна Гърция, ще се подпише споразумението за използване на Солунското пристанище и спогодбите за транзит на гръцки стоки през България за Европа по железници, шосе и Дунав⁵³⁾. Подобни параметри на икономическото сътрудничество до известна степен ще обвържат Гърция с България, а това би имало важно политическо значение и за останалите страни членки на ОВД.

Редица тактически и стратегически съображения карат София да приеме поканата за официална визита на българския външен министър Петър Младенов в Атина. Подобна външнополитическа инициатива обаче изисква координация с ръководството в Москва. Преди да отпътува за Гърция, Младенов посещава съветската столица и разговаря с колегата си Андрей Громико. По време на разговорите Младенов отправя директен въпрос относно това, дали България може да провежда спрямо Гърция „политика с известни различия в нюансите“ и излага конкретните мерки, които се предвиждат за активизиране на отношенията между двете държави. Съветската страна не отправя принципни възражения срещу българската линия за сближаване с Гърция.⁵⁴⁾ Благосклонното отношение на Москва може да бъде обяснено с разведвяването в системата на международните отношения през 1972 г., подписването на споразумението за намаляване на стратегическите оръжия САЛТ I, визитата на Никсън в СССР, предстоящото откриване на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и др.

След съгласуване на българската политика спрямо режима на Пападопулос с ЦК на КПСС (а също така и с ЦК на ГКП), с решение от 4 май 1973

г. ръководството в София предлага българска правителствена делегация да направи официално посещение в Гърция от 29 май до 1 юни 1973 г. Делегацията ще се ръководи от министъра на външните работи Петър Младенов, който ще бъде придружаван от Людмила Живкова – първи заместник-председател на Комитета за изкуство и култура, Ненко Чендов – заместник-министър на външните работи, и Георги Петков – началник на отдел Трети в Министерството⁵⁵⁾.

Българската правителствена делегация пристига в Атина на 29 май 1973 г. По време на разговорите в гръцката столица е направен преглед на доброто развитие на двустранните отношения и икономическите връзки, на положението на Балканите и на въпроси на международния мир и сигурност, както и на Кипърския въпрос.

По това време единственият проблем, който засенчва българо-гръцките отношения, е този за Зографския манастир и рестриктивната политика на гръцкото правителство към изпращането на български кадри в манастира⁵⁶⁾. На срещата с гръцкия си колега Петър Младенов подчертава, че за България това е въпрос от външната политика на страната, който лесно би могъл да се превърне във външнополитически проблем⁵⁷⁾. По време на разговорите Кавалиератос–Младенов проличава интересната и открито предизвикателна позиция на гръцката страна по въпроса – след уточнението, че гръцкото правителство води политика на възобновяване на броя на монасите координирано за всички манастири, гръцкият външен министър сравнява случая със Зографския манастир с изпращането на гръцки монаси в български манастири, например в Бачковския, тъй като „към него населението на Северна Гърция се отнася с голяма любов“⁵⁸⁾. Изказването на Кавалиератос е очевиден намек, че българското искане за изпращане на български монаси на гръцка територия в Зограф е равнозначно на евентуално настояване от гръцка страна за изпращане на гръцки монаси на българска територия в манастир, в който в миналото са преобладавали гръцки монаси и който се намира в регион с подчертано запазен гръцки елемент. Въпросът за Зографския манастир е единственият проблем, по който гръцката страна проявява подчертано неблагодарно отношение.

Като цяло обаче визитата на българската делегация в Атина е изключително ползотворна – България и Гърция подписват политическа декларация, консулска конвенция, споразумение за откриване на гръцко консулство в Пловдив и на българско консулство в Солун и културна спогодба.

Резултатите от визитата са оценени изключително положително и от двете страни. За България посещението на Младенов има особено значение във връзка с развитието на международните отношения и подготовката на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа. Освен това София успява да укрепи позициите си на Балканите и получава отстъпки по редица въпроси

от двустранен характер, най-важната от които е съгласието на Пападопулос да предостави за район на българското консулство цяла Северна Гърция.⁵⁹⁾

Това е безспорен успех за българската дипломация, която полага усилия за активизиране на българското присъствие в този район още от началото на 60-те години. Регионът има изключително важно стратегическо значение, тъй като там минава разделителната линия между Варшавския договор и НАТО. В този район се преплитат по сложен начин голяма част от интересите на Гърция с Турция (споровете за националните малцинства, проблемът за природния газ и континенталния шелф, противоречията по крайбрежните води и др.). Необходимо е да се отбележи фактът, че Генералното консулство на България в Солун е единственото представителство на страна членка на Варшавския договор в Северна Гърция. Освен това в този район България има съществени икономически интереси, тъй като половината от българската търговия с Гърция се осъществява със Северна Гърция⁶⁰⁾. Ръководството в София отрежда важна роля на консулството и поради факта, че в Солун има „*силно прогресивно движение*“ и постигнатият успех улеснява разговорите на СССР за откриване на съветско консулство в този град⁶¹⁾.

Значителен дипломатически успех представлява и подписаната политическа декларация за добросъседство, която надхвърля рамките на българо-гръцките отношения. Документът е първият междуправителствен акт от този род, подписан от две балкански държави с различен обществено-политически строй, а по своята същност декларацията представлява договор за мир, ненападение, взаимно уважение и сътрудничество⁶²⁾. За Гърция документът е първият политически акт, подписан със страна от Източния блок, и първата стъпка към подписването на многостранна политическа декларация между всички балкански държави. В този момент обаче българската страна не е склонна да се обвърже политически с многостранен балкански пакт и проявява готовност за развитие на многостранното сътрудничество единствено в културната област. Въпреки различните позиции на двете страни декларацията остава най-важният политически документ през целия следвоенен период, до подписването на договора за ненападение и сътрудничество през 1986 г. (Walden, 2009: 508).

Постигнатите споразумения безспорно представляват най-големият успех на българската дипломация в политиката ѝ към Гърция след подписването на 12-те междуправителствени спогодби през 1964 г.

Последните месеци на режима на хунтата и българо-гръцките отношения

Развитието на българо-гръцките отношения през втората половина на 1973 г. попада под знака на динамичните вътрешнополитически процеси в Гърция и свалянето от власт на режима на Георгиос Пападопулос. През есента

на 1973 г. обществената съпротива срещу Пападопулос нараства, а на 16 ноември десетки протестиращи студенти загиват в сблъсъци с военните пред Политехническият университет в Атина. В тази обстановка на 25 ноември 1973 г. Георгиос Пападопулос е свален с преврат, организиран и осъществен с подкрепата на Съединените щати и ЦРУ. За министър-председател на Гърция е назначен Адамандиос Андропопулос – фигура, близка до висшите политически кръгове във Вашингтон.

Оценката на българското Министерство на външните работи е, че основната причина за извършения преврат са намеренията на САЩ за по-активни действия в Близкия изток, които предполагат осигуряването на Табилен тил в лицето на Гърция. Режимът на Пападопулос се обявява срещу използването на територията на страната за целите на НАТО и отказва да предостави летища за снабдяване на Израел по време на арабско-израелската война от октомври 1973 г.⁶³⁾ В същото време Гърция не реагира (т.е. мълчаливо се съгласява) на прелитането на съветски самолети за снабдяване на арабите през гръцкото въздушно пространство над някои острови в Средиземно море⁶⁴⁾. С оглед на усложнената обстановка в Близкия изток и нарастващата петролна криза за САЩ е изключително важно Гърция да се управлява от сигурен тил, който ще осигури безпрепятственото реализиране на американската политика в региона⁶⁵⁾.

Друга причина за отстраняването на Пападопулос е провежданата от него политика спрямо социалистическия блок. Във Вашингтон преобладава убеждението, че Пападопулос е прекалил с някои мероприятия като поканата към Чаушеску да посети Атина, откриването на българско генерално консулство в Солун, взаимните посещения на правителствено равнище и подписването на редица двустранни спогодби с България и разрешението за строителство на съветска електроцентрала в Северна Гърция⁶⁶⁾. Редица въпроси от българо-гръцките отношения като откриването на генерално консулство в Солун, спирането на антибългарската пропаганда и засилените културни контакти са възприемани от Вашингтон като благоприятна почва за проникването на комунистическа пропаганда в Гърция. Според САЩ свързани с общата линия на Пападопулос за подобряване на отношенията с България са и редица политически мерки, които режимът предприема, като освобождаването на задържаните в лагери и на политзатворниците и откриването на възможности за легални прояви на левите сили и комунизма. Съединените щати тълкуват политиката на Пападопулос спрямо България в по-широк план като възможност за отслабване на южния фланг на НАТО – развитие, което е изключително неблагоприятно с оглед реализирането на американските интереси в Близкия изток⁶⁷⁾. Ето защо след отстраняването на Пападопулос от власт се очаква Гърция да поеме нова, по-твърда линия спрямо социалистическия блок и конкретно спрямо България.

Новото ръководство в Атина обаче се стреми да не допусне влошаване на отношенията със София. В програмната декларация за съставяне на ново правителство от 27 ноември 1973 г. Андропоулос заявява, че правителството му ще провежда политика на „възможно най-добри отношения“ със съседните страни⁶⁸). На 6 декември 1973 г. гръцкият посланик в България Жан Колиакопулос влиза в контакт с представители на българското правителство и подчертава пасажа от програмната декларация, отнасящ се за външната политика и отношенията на Гърция със съседните страни. Посланикът изразява увереността си, че в българо-гръцките отношения няма да настъпят изменения и двустранното сътрудничество ще продължи⁶⁹).

След смяната на режима на Пападопулос надделява политическият реализъм и новото ръководство не допуска изостряне на отношенията с България. През 1973 г. положението на Балканите предполага изключително внимателни дипломатически ходове от гръцка страна, тъй като регионалното разположение на Гърция е достатъчно неблагоприятно: на север страната граничи с комунистически държави и с южното крило на Варшавския договор, на изток се намира враждебна Турция и нерешените въпроси за малцинствата, спорът за Егейско море и Кипърския въпрос, а на юг от Гърция се разгръща широка политическа нестабилност в лицето на арабските държави, блискоизточната криза и присъствието на съветския военноморски флот в Средиземно море. При това положение гръцкото правителство е принудено да маневрира умело, балансирайки между поддържането на ефективни отношения едновременно със социалистическите страни и с арабските държави⁷⁰).

Смяната на правителството в Гърция се отразява върху българо-гръцките отношения единствено на оперативно ниво, като създава известна несигурност във връзка с откриването на българското консулство в Солун, предвидено за 1 декември 1973 г. За известно време възниква неизвестност дали новото ръководство ще продължи външнополитическата линия на сближаване с България и дали ще признае и ще приложи международните договори, подписани по времето на Пападопулос. Въпреки усложнената вътрешнополитическа обстановка ръководството на българското Министерство на външните работи взима решение да направи опит за откриване на консулството в Солун на 1 декември на базата на съществуващите договорености, тъй като всяко отлагане би могло да внесе допълнителни затруднения, а при оределени обстоятелства дори да направи невъзможно откриването му. Българското консулство в Солун е открито на 1 декември 1973 г., а с указ от февруари 1974 г. президентът на Гърция официално приема българския консул Петър Славчев⁷¹). Така за пръв път след близо 50-годишно прекъсване българските власти получават правото на официално представителство в Северна Гърция.

Пролетта на 1974 г. не носи интересни събития за българо-гръцките отношения, като периодът се характеризира със слабо засилване на антибългарската пропаганда в Гърция⁷²). По това време положението в Ки-

пър вече ескалира и излиза в центъра на политиката на военния режим в Атина. Сведения за евентуален преврат от страна на военния режим в Кипър достигат до българското ръководство още през февруари–март 1974 г., което обяснява защо периодът е лишен от сериозни дипломатически инициативи за развитие на българо-гръцките отношения⁷³⁾. През юли 1974 г. военната хунта инспирира политическа и военна криза в Кипър, която бележи процесите на Балканите и гръцко-турските отношения за десетилетия напред.⁷⁴⁾ В правителствена декларация от 18 юли България осъжда военната намеса на гръцкия режим срещу законното правителство на Макариос и настоява за възстановяване на правата му (Калинова, 2010: 204). Същия ден българският външен министър Петър Младенов кани на среща гръцкия посланик в София и остро осъжда действията на Гърция и НАТО (Walden, 2009: 520). На 20 юли, в резултат на опита за преврат в Кипър и последвалата турска агресия на острова, „черните полковници“ губят властта в Атина и гръцкият политически живот преминава към процес на бавно завръщане към демократичните принципи и законното управление.

След възстановяването на демократичния режим в Гърция и идването на власт на Константинос Караманлис българо-гръцките отношения навлизат в нов етап на развитие и протичат в условията на напълно нова микрополитическа обстановка. Следващите години бележат разцвет в междуправителствените контакти, икономическото сътрудничество и културните връзки между България и Гърция.

Оценка на българо-гръцките отношения по време на управлението на военната хунта

Годишите след военния преврат в Гърция се характеризират с относително стабилна линия на българо-гръцките отношения. Въпреки първоначалното замразяване на двустранните контакти двете страни успяват да преодолеят съществените различия в обществено-политическата си система и задълбочават не само икономическите и културните, но и политическите си връзки.

В годините на управление на военната хунта дипломатията на България и Гърция постига значителни успехи, които остават в историята на двустранните отношения – през 1972 г. е учреден първият институционализиран форум на правителствено равнище, който има за цел да развива и ускорява икономическото сътрудничество между двете страни, а през 1973 г. Петър Младенов осъществява първото официално посещение на български външен министър в Атина. По време на визитата двете страни подписват и първата в историята си декларация за сътрудничество и добросъседство, която представлява първият политически юридически акт между две страни – членки съответно на Варшавския договор и НАТО, на Балканите. В контекста на тежкото наслед-

ство на миналото и сложните проблеми на настоящето, свързани с отражението на Студената война в региона, подписването на подобна декларация има несъмнено положително значение.

Безспорен успех на българската политика и дипломатия към Гърция и на Балканите е споразумението за откриване на българско консулство в Солун и на гръцко консулство в Пловдив. През 1973 г. България получава правото на официално представителство в Северна Гърция за пръв път, след като дейността на българското консулство в Солун е прекъсната в резултат на Балканските войни от 1912–1913 г. Постигнатите договорености имат важно значение както за двустранните политически, икономически и културни отношения, така и за международното укрепване на сигурността на Балканите. Важно постижение на двустранната дипломатия е и подписването на първата културна спогодба между България и Гърция през пролетта на 1973 г., която създава предпоставки за сближаване и затопляне на отношенията не само между двете правителства, но и между двата народа.

Подобно развитие може да бъде обяснено със специфичните условия на регионално и глобално ниво, които правят политиката на Гърция и България взаимнозависима една от друга. Раждането на Кипърския въпрос през 60-те години значително увеличава значението на България в гръцката външна политика, като ѝ осигурява стратегическата роля на интермедиатор както между интересите на Гърция и Турция, така и между тези на Гърция и СССР. В политиката си спрямо Гърция България също се ръководи от стратегически цели, като увеличаване на политическото си влияние в Северна Гърция и подпомагането на комунистическите сили в страната. Не на последно място – в София и Атина е налице известна доза политически реализъм, изразяващ се във волята за премахване на специфичната стена, издигната по българо-гръцката граница, и установяването на отношения, съответстващи на географската близост и интересите на две съседни държави. Постигнатите резултати са забележителни – между 1967 и 1974 г. България и Гърция успяват да извървят трудния път към междуправителствено сътрудничество в политическата, икономическата и културната област и полагат основите за съществения разцвет, който настъпва в двустранните отношения след 1974 г.

БЕЛЕЖКИ

1. Архив на Министерството на външните работи (АМВнР), опис 29, а.е. 960, л. 57.
2. Българо-гръцките отношения през периода 1944–1964 г. са изследвани сравнително подробно в българската историография. За повече вж.: Тодорова, Р. (1993). Възстановяване на дипломатическите отношения между

- България и Гърция след Втората световна война, *Исторически преглед*, 2, 60–97; Златев, З. (1996). Българо-гръцки отношения, 1953–1956 г. *Минало*, 4, 61–74; Даскалов, Г. (2004). *България и Гърция – от разрыв към помирение*, София; Баева, И., Калинова, Е. (2003). *Следвоенното десетилетие на българската външна политика, 1944–1955*, София: Полис; Парушев, П. (2007). Кипърският въпрос и българо-гръцките отношения 1960–1964 г. – В: *Studia Balcanica*, т. 26 – *Изследвания в памет на Апостолос Христакудис*. Калинова, Е. (2010). Изтъняващата „желязна завеса“ – България и Гърция – 60-те – 80-те години на XX век. (194–215). В: *България и Европа през съвременната епоха*. Сб. в чест на проф. Д. Сирков. За гръцкия поглед по въпроса вж.: Hatzivassiliou, E. (2004). Negotiating with the Enemy: the Normalization of Greek-Bulgarian Relations, 1960-1964. *Journal of South-east European and Black Sea Studies*. Volume 4, Issue 1, 140-161.
3. За повече вж.: Miller, 2009: 111–136.
 4. АМВНР, опис 23, а.е. 938, л. 2.
 5. Централен държавен архив (ЦДА), фонд 1 Б, опис 34, а.е. 55, л. 15.
 6. ЦДА, фонд 1 Б, опис 51, а.е. 800, л. 31, л. 42.
 7. Пак там, л. 17.
 8. Отношенията между БКП и ГКП по време на режима на военната хунта са подробно изследвани от гръцкия историк Сотирис Валден, вж. Walden, 2009.
 9. ЦДА, фонд 1 Б, опис. 34, а.е. 83, л. 13–14.
 10. Пак там.
 11. По време на среща с представители на ГКП през ноември 1967 г. Тодор Живков споделя: „Напоследък ние обсъждаме въпроса да засилим нашите връзки и контакти с Турция с оглед оказване на косвен натиск върху сегашното гръцко правителство. Турското правителство ме покани на посещение, но ние направихме грешка, като отложихме това посещение за идущата година. То трябваше да стане тази година“. ЦДА, фонд 1 Б, опис. 34, а.е. 83, л. 15. Действително, Живков осъществява официално посещение в Турция още през 1968 г.
 12. ЦДА, фонд 1 Б, опис. 34, а.е. 83, л. 13–14.
 13. АМВНР, опис 25, а.е. 818, л. 10.
 14. Пак там.
 15. АМВНР, опис 25, а.е. 838, л. 8.
 16. „Днес – заявява Пипинелис, – с една-единствена постъпка събудихте от сън всички духове от миналото и ни накарахте да си спомним впечатленията от времето, когато със същите аргументи, които скоро използвахте спрямо Чехословакия, предоставихте безусловна подкрепа на гръцките комунистически престъпници против собствената ни страна“. Исторически архив на гръцкото министерство на външните работи, (ИА на МВНР

- Гърция), IAYE AB40/1968. Цитирано в: Walden, 2009: 469.
17. Исторически архив на гръцкото министерство на външните работи, IAYE AB40/1968. Цитирано в: Walden, 2009: 468.
18. Ibid, p. 469.
19. АМВнР, опис 25, а.е.818, л. 10.
20. АМнВР, опис 27, а.е. 1017, л. 2–3.
21. АМнВР, опис 27, папка 56, а.е. 1017, л. 5.
22. Пак там, л. 8.
23. АМВнР, опис 26, папка 47, а.е. 964, л. 1
24. АМнВР, опис 27, папка 56, а.е. 1017, л. 9.
25. Пак там, л. 3.
26. Пълната стенограма на срещата е достъпна в АМВнР, опис 26, а.е. 928, л. 6–54.
27. АМВнР, опис 26, а.е. 928, л. 8.
28. Пак там, л. 10–11.
29. Пак там, л. 23.
30. Още през юли 1970 г. в разговор с представител на българското Външно министерство гръцкият посланик в София – Жан Колиакопулос, споделя за разговор между него и Пипинелис, в който Пипинелис му заявява, че всички контакти с останалите балкански страни преминават през София и без България не би могло да се предприемат никакви стъпки и инициативи на Балканите. АМВнР, опис 26, а.е. 937, л.17. За повече по темата за общо-балканското сътрудничество вж: Христакудис 2002; Walden, 1994.
31. АМВнР, опис 26, а.е. 928, л. 36.
32. Пак там, л.42–43.
33. Пак там, л.44.
34. АМВнР, опис 27, а.е. 1018, л. 2.
35. През април 1971 г. се провежда X конгрес на БКП, на който е взето решение за активизиране на българската политика на Балканите, вж.: АМВнР, опис 26, а.е. 964.
36. АМВнР, опис 27, а.е. 1018, л. 6–7.
37. Пак там, л. 38.
38. Пак там, л. 47.
39. Пак там, л. 58.
40. Спогодбата за образуване на смесената правителствена комисия е подписана на 8 октомври 1971 г. в София по време на официалното посещение на гръцкия министър на националната икономика Георгиос Пезпулос. АМВнР, опис 27, а.е. 1051, л. 11, л. 46.

41. АМВНР, опис 27, а.е. 1051, л. 86.
42. Пак там.
43. АМВНР, опис 27, а.е. 1067, л. 43.
44. ИА на МВНР – Гърция, *IAYE*, АВ 40-92. Цитирано в: Walden, 2009: 498.
45. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 12.
46. АМВНР, опис 29, а.е. 960, л. 56–57.
47. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 7.
48. АМВНР, опис 29, а.е. 960, л. 88.
49. На 18 април 1973 г. е подписан договор между гръцкото държавно електрическо дружество ДЕИ и съветското предприятие „Енергомашиноекспорт“ за построяването на енергиен комплекс близо до Кавала на стойност 89 милиона долара. АМВНР, опис 29, а.е. 1012, л. 133.
50. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 9.
51. Пак там, л. 15–17.
52. Пак там, л. 16–17.
53. Пак там, л. 16.
54. Беседа на Тодор Живков и Леонид Брежнев в правителствената резиденция „Воден“, 20 септември 1973 г., с. 24, <http://anamnesis.info/documents/730920bg.pdf>.
55. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 25.
56. В резултат на рестриктивната политика на гръцкото правителство към 1973 г. в Зографския манастир има само 9 български монаси, от които само двама са здрави и годни за работа.
57. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 64.
58. Пак там, л. 74.
59. Няколко дни преди посещението на Младенов Гърция приема в района на българското консулство да бъдат включени окръзите Марица, Ксанти и Родопи, т.е. цяла Западна Тракия. За България този въпрос е от съществено значение, тъй като страната получава за район на консулството цяла Северна Гърция, където има важни политически интереси и „запазен български елемент“ АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 94.
60. АМВНР, опис 30, а.е. 1064, л. 10–11.
61. АМВНР, опис 29, а.е. 959, л. 95.
62. Пак там, л. 94.
63. АМВНР, опис 29, а.е. 965, л. 172.
64. Пак там, л. 185.
65. Позицията на Пападопулос по блискоизточния въпрос е открито проарабска. В редица разговори с членове на ЦК на БКП гръцки дипломати споделят, че „в блискоизточната криза Гърция заема страната на арабите,

тъй като е традиционно свързана с арабския свят посредством големи икономически и културни връзки“. АМВнР, опис 29, а.е. 966, л. 97). В реч, приземена на 22 март 1973 г. пред чуждестранни кореспонденти в Атина, гръцкият външен министър Кавалиератос открито заявява, че между Гърция и арабските страни съществуват „приятелски връзки, взаимно познаване и уважение“. Той отбелязва, че Гърция не е признала Израел „де юре“ поради гръцко-арабските отношения и интереса на Гърция от тези отношения. В ООН и други международни организации Гърция гласува в подкрепа на арабските страни и поддържа резолюция 242 от ноември 1967 г. на СС на ООН. АМВнР, опис 29, а.е. 960, л. 124.

66. АМВнР, опис 29, а.е. 965, л. 185.

67. Пак там, л. 188.

68. Пак там.

69. АМВнР, опис 29, а.е. 966, л. 111.

70. АМВнР, опис 29, а.е. 960, л. 176.

71. АМВнР, опис 30, а.е. 1064, л. 4.

72. В гръцкия печат зачестяват материалите с открит антибългарски характер – т.напр. само за 12 дни, от края на юни докъм 12 юли, вестник „Тарос“ помества шест антибългарски материала. В тази връзка сътрудниците на българското посолство в Атина настояват българското правителство да обърне внимание на гръцката страна върху вредните последици от подобни писания за развитието на отношенията между двете страни. АМВнР, опис 30, а.е. 1003, л. 177.

73. За повече вж. „Информация до Т. Живков за изпращане на оръжие до Кипър поради опасност от преврат“ на <http://anamnesis.info/documents/740318bg.pdf>; „Информация на РУМНО за вероятна турска военна операция в Кипър“ на <http://anamnesis.info/documents/740301bg.pdf>.

74. За повече виж, Кисинджър, 1999: с. 165–205; Miller, 2009: 176–201.

ЛИТЕРАТУРА

Гарвалов, И. (2005). *Средицето на възможните мисии. ООН в спомените на един български дипломат*. С: ГорексПрес.

Данова, Н. & Христакудис, А. (2003). *История на Нова Гърция*. София: Абагар.

Даскалов, Г. (2004). *България и Гърция – от разлив към помирение*. С: УИ „Св. Климент Охридски“.

Златев, З. (1996). Българо-гръцки отношения, 1953–1956 г. *Минало*, 4, 61–74.

Живков, Т. (2006). *Мемоари*. София: Труд.

Иван Башев. *Политик, държавник, дипломат*. (2009). София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Калинова, Е. (2010). Изтъняващата „желязна завеса“ – България и Гърция – 60-те – 80-те години на XX век (с. 194-215). В: *България и Ев-*

- ропа през съвременната епоха. Сборник в чест на проф. Д. Сирков. София: Фабер.
- Калинова, Е. (2010). Балканската политика на България – предизвикателства от Запад и от Юг (1944–1989) (с. 712–814). В: *Изследвания по история на социализма в България, 1944–1989*. София: Графимакс.
- Кисинджър, Х. (1999). *Години на промяна*. София: Прозорец.
- Парушев, П. (2007). Кипърският въпрос и българо-гръцките отношения 1960–1964 г. В: *Studia Balcanica*, т. 26 – *Изследвания в памет на Апостолос Христакудис*. София.
- Попов, Л. (2009). *Един посланик разказва*. София: Колибри.
- Попов, Л. (1995). Общуване с Гърция (Нещо като дневник на посланика). *Международни отношения*, 1, 75–118.
- Тодорова, Р. (1993). Възстановяване на дипломатическите отношения между България и Гърция след Втората световна война. *Исторически преглед* 2, 60–97.
- Христакудис, А. (2002). *Многостранното сътрудничество в Югоизточна Европа и европейската интеграция. История и съвременност*. София: Абагар.
- Baev, J. (2005). Bulgarian Policy towards Greek Military Junta Regime, 1967–1974. *Etudes Balkaniques* 4, 147–157.
- Clogg, R., Yannopoulos, T. (1972). *Greece Under Military Rule*. London: Secker and Warburg.
- Hatzivassiliou, E. (2004). Negotiating with the Enemy: the Normalization of Greek-Bulgarian Relations, 1960–964. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 4, 1, 140–161.
- Miller, J. (2009). *The United States and the Making of Modern Greece. History and Power, 1950–1974*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Palamas, Ks. (1978). *Diplomatiko Triptiho* [Дипломатически тритомник]. Athens.
- Svolopoulos, K. (2001). *I Elliniki Eksoteriki Politiki 1945–1981* [Гръцката външна политика 1945–1981]. Athens: Estia.
- Walden, S. (1994). *Valkaniki Sinergasia kai Evropaiki Oloklirosi* (Балканското сътрудничество и създаването на Европа). Athens: Papazisis.
- Walden, S. (2009). *Parateri Eteri. Elliniki Diktatoria, kommounistika katestota kai Balkania. 1967–1974*. (Несъвместимите партньори: гръцката диктатура, комунистическите режими и Балканите, 1967–1974). Athens: Polis.